

Mölleriket vid Rönneå

Några aktuella noteringar

På sitt femmilalopp från Ringsjön till Skälderviken flyter Rönneå mestadels brett, lugnt och slingrande. Ett första undantag är en sträcka vid Stockamöllan, där strömmen forsar fram genom en gammal sättning i själva berggrunden. Den kraft som därmed uppstår, skulle våra anmödrar och förfäder genom flera århundraden komma att dra nytta av. Man dämde upp fårorna och ledde vanligen in strömmarna i hus med präktiga, skovelförsedda vattenhjul. Så tillkom Bromöllan, Bålamöllan, Sågmöllan, Rönneåmöllan och Stockamöllan. Av en intresserad redaktör döptes hela samlingsen till "Mölleriket". Nedan följer några noteringar om Bålamöllan och Sågmöllan, med sikte på deras historia och det kärva dagsläget för kulturminnesvården. De ligger i Eslövs respektive Hörs kommuner, här med själva ån som gräns.

Bålamöllan

Sedan väg 13 från Hörs hållet gått över Hasslebro, svänger den strax av i rät vinkel mot Röstånghållet. Först löper den några hundra meter parallellt med ån. På andra sidan vattnet låg här tidigare Bromöllan. Genom en kanalgrävning från Ringsjön på 1880-talet miste man fallet och anläggningen revs. Till vänster om vägen framträder nu den vita huvudbyggnaden till gamla herrgården Gustavslund. Den ligger på sin tid under Rönneholm, men avstyckades redan 1828 åt husets dotter, Hedvig Charlotta Coyet. Till höger om vägen ser man den långsträckta fasaden till egendomens anläggning Bålamöllan och på andra sidan ån skimtar den tillhörande sågen. Bålamöllans yngsta del är uppförd i rött tegel på 1860-talet, med gavelport till ett stall ut mot vägen. I längans mitt finns en bostadsdel för möllaren och i andra änden, ut mot ån, ses det äldsta partiet, med väggar i synlig storsten och kalkade murfogar. Detta antas ha anor ända från tiden omkring 1200, då ärkebiskop Absalon skänkte en gård "med möllan i Rönneå" (cum molendino in rogen), till Lunds domkyrka. Här ansluter även en utbyggnad mot norr i tegelkorsvirke, som kom

till på 1780-talet. Ute på gården står husets pittoreska, åttkantiga tvättstuga.

Om själva kvarndelen kan nämnas att där finns tre vattenhjul, som på sin tid tillsammans drev fem par malstenar (mjölkvarnar). Driften upphörde i stora drag redan 1905. För reglering av vattenflödet i Rönneå inlöstes då de båda möllorna av Klippans Pappersbruk. De har vid skilda tillfällen fått visst underhåll, från 1960-talet med ideella insatser. Bålamöllans gamla sticketak ersattes på 1970-talet med plåt. I samråd med Riksantikvarien planerade man då även för en turistverksamhet, kombinerad med kaféerörelse. Hembygdsrörelsen och Eslövs kommun planerade för en stiftelse, men konceptets kostnader gjorde att man drog man



sej ur. Dåvarande ägaren till Gustavslund, John Wedelsbäck, återköpte då de båda anläggningarna. År 2001 blev såväl Bålamöllan som Sågmöllan grundligt dokumenterade av Regionmuseet i Kristianstad. Den förra blev 2002 förklarad som byggnadsminne. Med kunnig ciceron skulle ett besök på platsen kunna bli till en historisk upplevelse. Intressanta lokala traditioner om verksamheten under de gyllne åren finns nedtecknade. I väntan på mjölet lär kunderna ha bjudits in i möllekammaren, där man bestods en läcker ålabit med sup till, eller en flaska öl från Malmö förenade bryggerier. Några pappschabloner med prydligt inskurna bokstäver finns bevarade. Med en bred pensel, doppad i kimrökfärg, kunde man sen snabbt namna kundens säckar.

Sågmöllan

Till egendomen hör sedan gammalt även den s k Sågmöllan på andra sidan ån. Som brukligt för sådana anläggningar har den anlagts med långsidan mot strömmen. Den är 12 m lång och nära 4 m bred. Sockelvåningen är murad i gråsten. Sen följer en övervåning, den s k sågvinden. Den är byggd med resvirkesstomme och har utvändigt rödmålad brädklädsel. Den halmtäckta takstolen är invändigt öppen.



Mitt på västra utsidan finns i höjd med sockelvåningen ett stort vattenhjul under luttak. Den 4 dm tjocka axeln vilar med sina ändtappar dels på en ståndare i kvarnrännans ytterkant, dels på en annan ståndare innemot husets mitt.



På samma axel sitter invändigt först en remskiva, som via en rem driver en övre axel för stockens frammatning vid sågningen. Innanför detta följer ett stort kronhjul i trä. Nedtill driver det ett mindre kugghjul av järn på en axel, som även har en excenterskiva (*bild 3*). Denna driver en vevstake upp till själva sågamen, som därmed i rätt hög fart kan köras i en up-påt-nedåtgående rörelse. Innanför ramen går en järnskodd slädbana genom hela byggnaden. På denna löper släden, som är 8 m lång och framtill har en spännbjörn att fästa stockändan med (*bild 4*). Invid slädbanan finns även en sinnrik anordning med tandhjul och spärrhake, som vid sågning "nickar" fram stocken ett steg i taget. Nedtill i gavlarnas mitt fanns luckor, som hölls öppna vid sågningen. De torde lätt kunna återställas.



Bild 3.

Tvårs över hela ån gick in på 1960-talet ett dämme, gemensamt för de båda möllorna. Det var ursprungligen försett med fem dammluckor och en ålakista. När det skulle sågas, öppnades luckan närmast Sågmöllan, och vattnet släpptes på i den stenskodda kvarnrännan med vattenhjulet. Vid husets bortre, östra långsida kommer man upp till sågvinden via en bred, stensatt ramp (*bild 5*). Här "spelades" på sin tid stockarna in för uppsågning till bålar och plank. De sades bli "ludna som björnar".



Bild 4.

Bild 5



Med sikte på byggnadsminnesförklaring genomförde Regionmuséet i Skåne en antikvarisk undersökning av den båda möllorna 2001. Om Sågmöllan noteras då bl a: "Brännestads såg har mycket stort samhällshistoriskt värde då den representerar en förindustriell miljö och visar hur rinnande vatten gav upphov till (proto-) industriell verksamhet." - - - "Det teknikhistoriska värdet är relaterat till den ålderdomliga utrustningen, att den är bevarad på ursprunglig plats och att den inte genomgått någon renovering eller rekonstruktion".

Samtidigt som utredningen pågick, fick Sågmöllan ett nytt halmtak, bekostat av Länsstyrelsen i dåvarande M-län samt Färs och Frostas Sparbanksstiftelse. Idag, sexton år senare, är

taket i ytterst bedrövt skick. Omistliga kulturvärden riskerar att gå förlorade. En trädavverkning på det gamla gårdsområdet i vintras har visserligen öppnat upp vyn från väghållet på ett fördelaktigt sätt. Men vad är meningen med att lämna kvar drygt meterhöga trädstubbar för skalbaggarnas skull? Kulturmiljön på den anrika platsen kräver allt annat än ett biodynamiskt Palmyra för att göra historien rättvisa! Ärendet påkallar en sammankomst, där man kan enas om väl avvägda åtgärder för att rädda dessa omistliga minnen om vår historia åt dagens ungdom och andra intresserade.

Georg Welin

Foto: Stig Pettersson